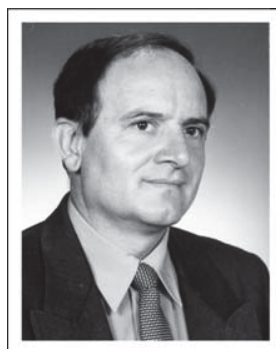


## **LIVIU TEMPEA, PIANISTUL-COMPOZITOR 150 DE ANI DE LA NAȘTERE**

**Prof. dr. CONSTANTIN-TUFAN STAN**  
Școala de Arte Frumoase „Filaret Barbu” Lugoj

**Constantin-Tufan STAN**, profesor la Școala de Arte Frumoase „Filaret Barbu” din Lugoj și profesor asociat la Facultatea de Muzică a Universității de Vest din Timișoara, s-a născut la Bocșa, jud. Caraș-Severin, în 13 februarie 1957. Este licențiat al Conservatorului de Muzică „Ciprian Porumbescu” din București, doctor în muzicologie al Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca și membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România. A fost declarat Cetățean de Onoare al comunei Belinț (jud. Timiș), „pentru elaborarea cărților *Rapsodia din Belinț* și *Corul din Chizătău*, prin care a dus faima mișcării corale din comuna noastră în toată țara și peste hotarele ei”. A obținut premiul pentru istoriografie al UCMR pe anul 2009, pentru volumele *György Kurtág. Reîntoarcerea la matricea spirituală* (Editura MediaMusica, Cluj-Napoca, 2009), *Victor Vlad Delamarina și familia sa. Contribuții biografice și George Enescu în Banat* (ambele apărute la Editura Eurostampa, Timișoara, 2009).



Unul dintre primii muzicieni profesioniști bănățeni, Liviu Tempea, pianist-concertist reputat în epocă, înzestrat, deopotrivă, cu remarcabile disponibilități componistice (deși a fost autodidact în acest domeniu, puținele sale compoziții lasă totuși să se întrevadă germenii unui evident talent), a fost un important animator al vieții muzicale bănățene și transilvănene la începutul secolului XX, impunând valorile muzicii culte în cele mai diverse medii socio-culturale. Erudiția sa, o anumită distincție academică (exprimată, după Marea Unire, la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, ca profesor la catedra de pian) i-au conferit aura unei personalități charismatice, reprezentative pentru dimensiunea manifestărilor culturale românești din Banat și Transilvania. Ca în atâtea alte cazuri (există o adevărată pleiadă de compozitori ardeleni, formați la școala muzicală a lui Iacob Mureșianu, peste numele cărora s-a așternut implacabila uitare), Liviu Tempea a rămas un nume izolat în presa și documentele de epocă. În acest context, reconstituirea biografiei sale, dar și a remarcabilului său profil artistic a devenit o pasionantă aventură muzicologică, cu inedite conexiuni muzicale, istorice și literare.

Liviu Tempea s-a născut în 2 ianuarie 1860 la Lugoj, unde a urmat cursurile primare, gimnaziale și liceale. A fost coleg de școală și prieten apropiat cu Ioan Popovici-Bănățeanul și Victor Vlad Delamarina. Tatăl său, Iosif Tempea, originar din Toracu Mare (azi în Serbia), preot și profesor de limba și literatura română la Timișoara, Caransebeș și Lugoj, se afirmase

ca fondator al gazetei „Desceptarea” (Lugoj, 25 XII 1879/6 I 1880 – 7 IV 1881), una dintre primele publicații românești bănățene, dar și ca autor al unor remarcabile studii și manuale dedicate limbii române: *Stilul și poetica limbei române* (Lugoj, 1882) și *Manual pentru topica, lirica și didactica limbei române* (Editura autorului, Lugoj, 1886).



A beneficiat, din copilărie, de educația muzicală a lui Iosif Czegka, personalitate artistică marcantă a Lugojului din acea perioadă (dirijor al Reuniunii Române de Cântări și Muzică), și a lui Wilhelm Schwach, profesor de muzică la Gimnaziul de Stat lugojean. După absolvirea studiilor liceale a participat la emulațiile prilejuite de Adunarea Generală a Societății pentru Fond de Teatru Român (Lugoj, 29-30 septembrie 1888), prezentând la pian *Thalia română*, una din primele sale compoziții.

A aprofundat studiul pianului la Akademie für Musik und darstellende Kunst din Viena cu profesorul Iulius Epstein. În perioada petrecută la Viena a audiat cursurile Facultății de Medicină, obținând „absolutorul”, fără a-și susține însă examenul de licență („rigurosul”). A făcut parte din comitetul de organizare a serbărilor dedicate Adunării Generale a ASTREI (Lugoj, 15/27-16/28 august 1896), prin care Banatul se afilia asociației transilvănene. Cu prilejul emulării corale, desfășurate în grădina „Concordiei”, Liviu Tempea a acompaniat la pian Corul din Chizătau (*Fiii României* de Gavriil Musicescu), iar în cadrul concertului festiv prezentat a doua zi, pe scena Teatrului Orășenesc, de Reuniunea Română de Cântări și Muzică, dirijată de Ion Vidu, a interpretat *Poloneza în mi bemol minor* de Chopin. Acompaniamentul pianistic al corului din actul II al operei *Otello* de Verdi, opus care a premers intervenția lui Tempea, a fost susținut de Elena Dobrin<sup>109</sup>. La petrecerea organizată în finalul adunării ASTREI, invitații au jucat, între altele, pe muzica *Valsului ASTREI* (compusă de Tiberiu Brediceanu) și cea a *Quadrilului ASTREI*, creație a lui Liviu Tempea.

După finalizarea studiilor academice (1896) s-a stabilit, pentru puțin timp, la București, unde a activat ca profesor particular de pian și corepetitor, apoi a luat drumul Iașului, unde i-a înmănat lui Gavriil Musicescu o scrisoare de recomandare din partea tribunului lugojean Coriolan Brediceanu. În capitala moldavă, Tempea intenționa continuarea studiilor la Conservatorul de Muzică și Declamațiune, dar și frecventarea cursurilor Facultății de Medicină. Prin intermediul lui Șt. O. Iosif a făcut cunoștință cu prințul Leon Ghika, care, în

---

<sup>109</sup> Ziarul „Dreptatea”, Timișoara, anul III, nr. 197, anul 1896, nr. 2.

anul 1897, l-a invitat la Dumbrăveni, moșia sa din ținutul Botoșanilor, domeniu care includea și satul Ipotești<sup>110</sup>. La Dumbrăveni, ipotetic loc al nașterii lui Mihai Eminescu – potrivit mărturiei unui camerdiner al familiei Balș (fosta proprietară a moșiei), care l-ar fi văzut pe prunc „purtat de bătrânul pe brațe, ca copil în fașe”<sup>111</sup> – a înființat un cor mixt țărănesc, una din primele formații muzicale românești de acest gen din Bucovina.

După un scurt popas la Cluj (în urma decesului fratelui său), unde a fondat un cor studentesc, în toamna anului 1897 s-a îndreptat spre Viena pentru a obține un atestat care să confirme audierea cursurilor Facultății de Medicină, ceea ce i-ar fi permis accesul la examenul de licență. Anul următor (1898) s-a reîntors la București, unde a continuat vechile preocupări artistice, atras însă și de studiile medicale. Aici este posibil să fi avut contacte cu Constantin Rădulescu jr., strălucit medic chirurg la Spitalul „Eforiei”, unchiul fostului său coleg și prieten din copilărie Victor Vlad Delamarina, colaborator al lui Corneliu Diaconovich în elaborarea *Enciclopediei Române*. În capitala României pulsa o intensă viață culturală, întreținută de o întreagă pleiadă de personalități culturale din Banat și Ardeal: Aurel C. Popovici (profesor de limba germană și engleză), Ioan Slavici (directorul Institutului „Oteteleșanu”), George Coșbuc (Casa Școalelor), Ion Bianu (Biblioteca Academiei), Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Zaharia Bârsan ș.a. Liviu Tempea a continuat preocupările din Dumbrăveni, fondând o corală bărbătească (unica, la acea dată, în București), în care a cooptat, în exclusivitate, intelectuali bănățeni și ardeleni, așa-numiții „pribegi ai idealului național”<sup>112</sup>. „Pribegii”, refugiați la București după Procesul Memorandului, se întâlneau de două ori pe săptămână la berăria „Wilhelm” (pe strada Edgar Quinet, vizavi de Capșa, lângă farmacia „Brus”), unde repetau cu ajutorul unui armoniu închiriat. Printre coriști se aflau: Preda (viitor director al Fundației „Vasiliu Bolnavu”), Petrescu-Sadea (director la Fabrica de ciocolată „Zamfirescu”), Remus Caracaș (director la o școală comercială), Gheorghe Demeter (interpret la Ministerul de Externe), Valeriu Teconție (tipograf, traducător și editor al lui Eminescu în limba germană), Ilarie Chendi, Zaharia Bârsan, gazetarul Gheorghe Stoica, Petre Ciorogariu (institutor, profesor de limba germană și muzician originar din Vărădia, jud.

<sup>110</sup> Prințul Leon Ghika, fost deputat, era un poet apreciat în cercurile literare franțuzești pe care obișnuia să le frecventeze (v. Comitetul comemorării – Galați, *Omagiu lui Mihail Eminescu, cu prilejul a 20 ani de la moartea sa. 15 ianuarie 1850, 16 iunie 1889, 16 iunie 1909*, volum coordonat de Corneliu Botez, Atelierele Grafice „Socec et Co.”, Societate anonimă, București, 1909). Familiarizat cu creația poezilor bănățeni, prințul a tradus în limba franceză poemul *La groapă* de Ioan Popovici-Bănățeanul (publicat în „Tribuna”, Sibiu, anul V, nr. 7, 1888), pe versurile căruia Tempea compusese un lied.

<sup>111</sup> Episod rememorat de Tempea în memoriile sale; v. Liviu Tempea, *Semănătorul. Postumele lui Eminescu*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, 1943, nr. 29, p. 2.

<sup>112</sup> Liviu Tempea, *Pribegii idealului național – Soarele românismului la București răsare – Amintiri*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, 1943, nr. 12, p. 6.

Caraș-Severin)<sup>113</sup> ș.a. George Coșbuc asista frecvent la desfășurarea repetițiilor, acestea devenind un pretext pentru întâlnirea oamenilor de litere bănățeni și ardeleni. În 1899, de Lăsata Secului, corala lui Liviu Tempea a susținut primul său concert, la sala „Opler”, beneficiind și de sprijinul Ligii Culturale.

În acei ani, la București activau două coruri mai importante: Corul Mitropoliei, dirijat de profesorul Nicolae Bănulescu, și corul de la biserica „Domnița Bălașa”, condus de basul Teodorescu, unde evoluau unii dintre cei mai buni cântăreți vocali, între care N. Corfescu și Bonciu. Ambele formații corale, aflate sub direcția lui Eduard Wachmann, directorul Conservatorului, ofereau credincioșilor și melomanilor bucureșteni, săptămânal, *Liturghia* și alte cântări sacre, dar, în același timp, participau și la ceremoniile oficiale la care erau prezenți membrii guvernului și reprezentanții Palatului Regal. După pensionarea lui Wachmann, conducerea celor două coruri a fost preluată de D. G. Kiriac, care, în paralel, dirija și un grup coral la școala „Carmen”. La repetițiile acestui grup coral era invitat să asiste și Liviu Tempea. La propunerea unor coriști (Petrescu-Sadea, Petre Ciorogariu ș.a.), corala bărbătească a bănățenilor și ardelenilor (care activa în localul Ligii Culturale, în spatele Bisericii Albe) a fuzionat cu grupul lui Kiriac, Tempea urmând să funcționeze în calitate de pianist-corepetitor<sup>114</sup>. Referindu-se la aportul său la constituirea și consolidarea Societății Corale „Carmen”, L. Tempea scria: „La concertele corului [Reuniunea Română de Cântări și Muzică din Lugoj, dirijată de Ion Vidu], de câte ori le-am dat concursul, a trebuit, afară de program, să cânt la pian «d-a noașce». Într-un concert, în timpul acestei improvizații, îmi vine în minte *Marșul lui Mihai Viteazul*, și, după o cadență furtunoasă, când a apărut «Astăzi, fraților români, am ajuns și noi stăpâni», a izbucnit în sală o furtună de aplauze, în mijlocul căreia fulgerau notele delirante ale marșului. Această atmosferă, care stăpânea concertele și publicul mai ales în Banat, Lugoj, unde s-a cântat *Deșteaptă-te, române!* de peste 800 de cântăreți din 27 coruri țărănești la Adunarea Generală a ASTREI în 1896, am căutat să fie introdusă la Societatea «Carmen»”<sup>115</sup>.

---

<sup>113</sup> Petre Ciorogariu, răposat la București în 1909, a activat ca dirijor al Corului „Minerva”, fiind și autorul unor compoziții muzicale de inspirație folclorică, reunite într-o colecție intitulată *Cântece din popor* (publicată în Biblioteca Enciclopedică „Socec”). Volumul cuprinde cântece de stea, colinde, cântece de lume (ușoare), cântece de dor (doine) și cântece voinicești, pe baza melodiilor culese în Banat, Ardeal, Muntenia și Moldova („Drapelul”, Lugoj, anul IX, nr. 123, 1909, p. 3).

<sup>114</sup> Liviu Tempea, *Bănățeni la temelie Societății Corale „Carmen”*. *Amintiri de la Arenele Romane, 1906 – Cel dintâi cor țărănesc din vechiul regat, înființat de un bănățean*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 18, 1943, p. 2.

<sup>115</sup> Liviu Tempea, *La Societatea „Carmen” – Amintiri. Mișcarea muzicală din Ardeal și Banat acum 50 de ani*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 24, 1943, p. 2.

În 14 iunie 1902<sup>116</sup>, la un an de la fondarea Societății Corale „Carmen”, la Dumbrăveni, localitatea în care, în urmă cu câțiva ani, L. Tempea înființase un cor mixt țărănesc<sup>117</sup>, aveau loc impozante serbări prilejuite de dezvelirea bustului lui Mihai Eminescu, realizat în bronz de sculptorul Oscar Späthe (la inițiativa lui Leon Ghika, susținătorul ipotezei privind nașterea marelui poet în această comună), având ca sursă de inspirație o fotografie a poetului la vârsta de 30 de ani. Späthe fiind influențat, se pare, de soarta identică a sfârșitului vieții lui Eminescu cu cea a lui Friedrich Nietzsche, după modelare chipul creatorului *Luceafărului* prezenta asemănări frapante cu fizionomia filozofului german, determinându-l pe epigramistul Cincinat Pavelescu, prezent la festivități, să-i dedice artistului plastic un catren<sup>118</sup>. Un alt invitat, Șt. O. Iosif, a dedicat evenimentului un poem, transpus pentru cor mixt de Liviu Tempea<sup>119</sup>, interpretat după sfințirea și dezvelirea bustului. Dorind să ofere invitaților o surpriză, Liviu Tempea a pregătit, cu fostul său cor (preluat, după plecarea sa, de Livescu, notarul comunei), *Rugăciune*, pe versurile lui Eminescu, lucrare corală compusă special pentru acest eveniment (cu contribuția elevilor celor două școli locale)<sup>120</sup>, corul urmând să cânte ascuns după niște boscheți. În finalul festivităților, corul, instruit de L. Tempea, a interpretat o altă lucrare inspirată de versurile eminesciene, *La arme!*, în prezența unei

<sup>116</sup> În amintirile sale (Liviu Tempea, *Bustul lui Mihai Eminescu la Dumbrăveni, județul Botoșani*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 35, p. 2), L. Tempea plasează desfășurarea evenimentului, în mod eronat, în primăvara anului 1901.

<sup>117</sup> Octavian Lazăr Cosma atribuie înființarea coralei din Dumbrăveni unui oarecare Petrovici, în 1895.

<sup>118</sup> „Gloria lui Eminescu  
Suferă de două pete,  
Poate versurile mele!?  
Sigur statua lui Späthe!”

<sup>119</sup> Luceafăr falnic între genii,  
Ce neamul nostru a avut,

***Mai recunoști tu Dumbrăvenii,***

***Pământul sfânt ce te-a născut? [...]***

Și iată, astăzi, Dumbrăvenii  
Văd iarăși chipul cunoscut,  
În parc, la marginea poienii,  
În schijă, falnic renăscut.”

Potrivit informațiilor transmise de eminescologul Ion Filipciuc, după instaurarea regimului comunist „bustul de la Dumbrăveni a stat ascuns, până prin 1953, într-un șopron, când un tractorist i-a aplicat un baros în frunte, iar prin 1980, preotul satului a dus statuia la Rădăuți și a topit-o pentru un clopot, care bate și astăzi peste sat”.

<sup>120</sup> Manuscrisul se află în Arhiva Bibliotecii Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, inv. 31.755/1963. Lucrarea a fost prezentată la Lugoj, în decembrie 2005, la 103 ani de la prima audiere de la Dumbrăveni, în holul de marmură al Universității Europene „Drăgan”, în cadrul tradiționalului concert de colinde al Corului „Ion Vidu”, sub bagheta lui Remus Tașcău, ca un omagiu adus muzicianului lugojean.

asistențe care cuprindea scriitori și reprezentanți ai unor instituții culturale de referință: George Coșbuc („Semănătorul”), Rădulescu-Pogoneanu („Convorbiri literare”), Petre Grădișteanu (cu un discurs din partea Ligii Culturale, în care a amintit de „pietrele nestemate ce lipsesc din coroana regală română”), Cincinat Pavelescu (care a declamat o poezie ocazională, *Pădure, ninge câteva frunze*), Al. Davila, Dimitrie Anghel ș.a.



De la inaugurarea bustului lui Eminescu din Dumbrăveni (1902)

*La arme!*, piesa lui Liviu Tempea, a avut o istorie aparte. Prințul Leon Ghika, dorind înlocuirea lui *Deșteaptă-te, române!* („care avea o melodie prea monotună și lipsită de vigoare, mai mult psalmodie religioasă”) cu un alt cântec, mai antrenant, care să exprime „aspirațiile viitoare ale românilor”, i-a propus lui Tempea compoziția lui E.-N. Méhul, *Chant du départ* (cântecul plecării la luptă al militarilor francezi, anterior imnului *La Marseillaise*), înmânându-i două transcripții pentru voce și pian. Tempea, găsind nepotrivit cântecul pentru a-l adapta versurilor eminesciene, a compus însă o melodie originală. După o lună de la festivitățile de la Dumbrăveni, cântecul *La arme!* a fost tipărit, muzica fiind atribuită însă în mod eronat lui Méhul. Greșeala s-a perpetuat, iar cântecul, care se dorea un imn național, a fost difuzat în școli, fiind inclus în repertoriu și de numeroase coruri din Bucovina și

Transilvania. După plecarea lui Tempea din Dumbrăveni, corul a fost preluat de un oarecare Victor Popărăscu (originar din Caracal), ales ulterior primar, care și-a atribuit compunerea cântecului, susținându-și chiar și examenul de definitivat în învățământ ca autor al acestei piese corale (episod relatat lui Tempea de A. Civillo, profesor la Conservatorul din Iași). Mai târziu, acest Popărăscu a ajuns profesor de canto la Caracal, iar după moarte localnicii i-au ridicat un bust, considerându-l un adevărat rapsod național, poate și ca o recunoaștere a participării sale, în fruntea coralei din Dumbrăveni, la Festivalul Coral prilejuit de Expoziția Generală Jubiliară din 1906 de la București<sup>121</sup>.

Iată cum descrie muzicianul lugean emoționanta reîntâlnire, în Capitală, cu foștii săi coriști din Dumbrăveni: „M-am pomenit înconjurat de copiii corului țărănesc din Dumbrăveni, jud. Botoșani, făcut de mine, cari, văzându-mă, au venit la mine, întinzându-mi mâinile și dându-mi «bună ziua» [...], între [Nicolae] Iorga și Aurel C. Popovici. Le-am spus că sunt copiii corului țărănesc, cel dintâi din vechiul regat, format de mine. Așa s-a făcut și această înfrățire țărănească între cei din Ardeal și Banat și cei din țara veche. M-am dus între ei, unde [i-]am întâlnit și pe cei mari, Băță Patrachi, Florescu, Ignatescu, Știrbu, Gălan, Mihai Andrușcă. A fost o bucurie mare revederea, la care a luat parte și conul Teodor Ghica, care întâmplător era în Arene. A fost nostimă întâlnirea cu Gh. Dima, care trecuse pe acolo. L-am oprit, să-i prezint corul. [I-]am întrebat pe copii: «Voi știți cine a făcut *Hai în horă?* [...]. Uite, boieru ăsta a făcut cântecul!»<sup>122</sup>. Se uitau nedumeriți la Gh. Dima, care râdea cu plăcere. Cei mari mi-au povestit că, plimbându-se prin expoziție, mă căutau cu ochii și, unde vedeau câte o figură asemănătoare, se repezeau cu toții [...]. Am fost mișcat de această dragoste și încredere ce am reușit să-mi câștig în aceste suflete curate. Cea mai mare răsplată ce aș fi putut să râvnesc»<sup>123</sup>.

L. Tempea a susținut acompaniamentul pianistic în cadrul concertelor Societății Corale „Carmen”, prezentate la București în 26 mai 1905 și 7 mai 1906, fiind unul din principalii promotori ai turneului efectuat, în 1905, în Banat și Ardeal de corala dirijată de D. G. Kiriac<sup>124</sup>. La Lugoj, Societatea Corală „Carmen” a concertat în 7/20 august 1905, în sala Hotelului „Concordia”, beneficiind de acompaniamentul lui Liviu Tempea. Principalele

---

<sup>121</sup> Liviu Tempea, „*La arme!*” de Mihai Eminescu, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 41, 1943, p. 2.

<sup>122</sup> Cântecul lui Gheorghe Dima, *Hai în horă*, scris pentru cor mixt, pe versuri de Vasile Alecsandri, a fost interpretat în primă audiție la Sibiu, în 1884.

<sup>123</sup> Liviu Tempea, *Bănățeni la temelia Societății Corale „Carmen”. Amintiri de la Arenele Romane, 1906 – Cel dintâi cor țărănesc din vechiul regat, înființat de un bănățean*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 18, 1943, p. 2.

<sup>124</sup> Aurel Millea, *Liviu Tempea*, în „Muzica”, București, anul X, nr. 2, 1960, pp. 35-37.

secvențe ale turneului coralei din capitala Regatului Român au fost înfățișate în „Drapelul”, Lugoj, V, 89, 1905 (p. 2, publicarea textelor cântecelor coralei bucureștene, respectiv p. 4, programul detaliat al concertului), V, 90, 1905, 2 (programul festivităților din zilele de 19, 20, 21 și 22 august), V, 91, 1905, 3 (o cronologie a principalelor momente ale turneului), și V, 92, 1905, 3: festivitatea primirii la gară, în 6/19 august 1905, cu un discurs de întâmpinare rostit de George Dobrin, președintele Reuniunii Române de Cântări și Muzică, și de răspuns din partea lui Grigore Teodossiu, vicepreședintele Societății Corale „Carmen”, rugăciunea comună la biserica greco-orientală (în acordurile intonate de Reuniunea Română de Cântări și Muzică), participarea ambelor corale la serviciul divin în ziua de duminică, 7/20 august, vizitarea Gimnaziului de Stat lugojean și a Fabricii de mătase naturală, excursia din Dealul Viilor. A fost prezent la Lugoj și prințul Leon Ghika (în 20 și 21 august), președintele Societății Corale „Carmen”. După concert a urmat o petrecere dansantă, unde a cântat și corul din comuna limitrofă Hodoș (dirijor: Mihai G. Crăciun), iar I. Harambașa, în numele Societății „Tinerimea Română”, a dăruit coralei bucureștene o cunună de lauri împodobită cu o panglică tricoloră. În „Drapelul”, Lugoj, V, 93, 1905, 2-3, Ion Vidu a semnat o amplă cronică a concertului (*Concertul „Carmen” în Lugoj. Recenziune*), iar P. Locusteanu, în „Drapelul”, Lugoj, V, 97, 1905, V, 98, 1905, 1-2, și V, 99, 1905, și-a publicat impresiile din turneul bănățean (*„Carmen” la Lugoj. Excursiunea Societății Corale „Carmen” peste munți. Note și impresii*, articol preluat din nr. 6.089 al ziarului bucureștean „Voința națională”), oferindu-ne o inedită descriere a Lugojului, „un oraș mare, frumos, nu deopotrivă împodobit, dar de o curățenie exemplară”, reținând, în același timp, și detalii privind numărul populației (7-10.000 de locuitori), structura etnică și confesională (5.000 de români, 2.000 de maghiari, evrei, șvabi etc., aproape 1.000 de credincioși greco-catolici), comerțul (care era dominat de negustorii evrei), industria (Țesătoria de mătase, al cărei acționar majoritar era dr. Titus Hațeg), sistemul bancar (băncile de credit și economii „Lugojana”, dir. G. Popovici, „Poporul”, dir. Ioan Boroș, și Banca Agricolă) și învățământul (Gimnaziul maghiar, dotat cu un bogat muzeu de științe naturale). Interesante sunt și aprecierile privind fizionomia, caracterul și comportamentul locuitorilor, ale căror obiceiuri „sunt aspre, dar sănătoase”, lugojencele fiind „gospodine de mână întâi, sănătoase și frumoase, cum în puține ținuturi românești se găsesc”, curățenia caselor și hrana substanțială păstrându-le „o frumusețe plină de viață, nu anemică și bolnăvicioasă ca a celor mai multe țărane și mai ales orașence din România”.

# Rugăciune (M. Eminescu)

L. Tempea.

Sopr.  
Alt.  
Ten.  
Bass

*pp*

Ru - gă - mu - ne - du - ră - ri - lor, lu -

cea - fă - ru - lui mă - ri - lor, din va - lul

ce ne bân - tu - e, în - al - tă - ne, ne

mân - tu - e. Pri - vi - re - ă - ți a - do - ra - ță,

vi - re - ă - ți a - do - ra - ță,

De la Lugoj, muzicienii bucureșteni s-au îndreptat spre Sibiu, pentru a lua parte la manifestările organizate din „incidentul” Adunării Generale a ASTREI, între care și inaugurarea Muzeului Asociației. Entuziasmați de primirea făcută, membrii comitetului Societății Corale „Carmen” au expediat o scrisoare de mulțumire Reuniunii Române de Cântări și Muzică, epistola, semnată de Leon Ghika (președinte) și Petrescu-Sadea (secretar), fiind adresată lui G. Dobrin, președintele Reuniunii lugojene. O scrisoare de răspuns, expediată lui D. G. Kiriac, a fost semnată de G. Dobrin și Cornel Jurca, secretarul Reuniunii<sup>125</sup>.

Tempea a activat episodic la Sibiu în fruntea Reuniunii Române de Cântări și Muzică (dirijate, până în 1899, de Gheorghe Dima), succedându-i lui Augustin Bena, dar și ca profesor la Școala de Fete a ASTREI. A debutat în fruntea coralei sibiene, în calitate de dirijor, dar și pianist-concertist, în 13 octombrie 1909, prezentându-și propria compoziție, *Rugăciune*, pe versurile lui Mihai Eminescu, precum și lucrări de Huber, Dima, Wagner (duet din *Olandezul zburător*, soliști: V. Triteanu și O. Mureșianu) și D. Popovici-Bayreuth, iar ca pianist, *Serile Vienei* de Schubert–Liszt și *Variațiuni românești* de Scarlatescu<sup>126</sup>. Cu prilejul desfășurării serbărilor ASTREI la Sibiu, în noiembrie 1909, a prezentat controversata sa compoziție *La arme!* După concert a purtat un amuzant dialog cu învățătorul I. Crișan, dirijorul corului mixt țărănesc din Săliște:

„– Domnule Tempea, nu-i urât *La arme!* al dumitale, dar eu îl cânt pe cel adevărat!

– Da? Și de cine-i?

– De un bucovinean, unul Meahul! [sic!]”<sup>127</sup>.

Pentru a-l lămuri asupra adevăratului autor al cântecului, Tempea l-a prezentat pe învățătorul Crișan lui Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu și Tiberiu Brediceanu, care asistaseră la festivitățile ASTREI și care cunoșteau adevărata istorie a cântecului. La Sibiu, Tempea a cucerit auditoriul și prin intervenția sa solistică, confirmând reputația sa de pianist virtuoz<sup>128</sup>.

<sup>125</sup> V. „Drapelul”, Lugoj, anul V, nr. 109, 1905, p. 2.

<sup>126</sup> Octavian Lazăr Cosma, *Festivalul coral din 1906 de la București*, în *Hronicul Muzicii Românești*, vol. V, Editura Muzicală, București, 1983, p. 256.

<sup>127</sup> Liviu Tempea, „*La arme!*” de Mihai Eminescu, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 41, p. 2. Un marș omonim, pentru cor mixt și pian (orchestră), pe versuri de Șt. O. Iosif, a fost compus de Alfonso Castaldi în 1913.

<sup>128</sup> *Serbările „Tribunei”. Raport special*, în „Drapelul”, Lugoj, anul IX, nr. 124, 1909, p. 2-3.

# MĂRUNȚICA

## Dans din Banat

LIVIU TEMPEA

Allegretto giocoso

*mf* Con grazia

cate drepturi — inclusiv cele mecanice — rezervate pentru toate țările  
Copyright 1943 by „Mentor” S. A. Timișoara

E. M. 406.

La 1 iulie (stil vechi) 1914, în sala festivă a ASTREI din Sibiu s-a desfășurat o serbare comemorativă dedicată lui Mihai Eminescu la împlinirea a 25 de ani de la săvârșirea sa. După evocarea personalității poetului (O. C. Tăslăuanu și O. Goga) și un recital liric, Corul ASTREI, dirijat de I. Crișan, a interpretat mai multe opusuri, între care și două creații semnate de Tempea, *Rugăciune* și *Marș*, sumele rezultate din contribuții fiind destinate ridicării unui bust al poetului<sup>129</sup>.

După Unire, Tempea a făcut parte, în calitate de profesor de pian auxiliar, din primul corp didactic al Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, instituție fondată de Tiberiu Brediceanu în 1919 (inaugurată oficial la 28 martie 1920), alături de o pleiadă de mari muzicieni: Ana Voileanu (pian), Ionel Crișianu (canto), Hermann Klee (teorie-solfegiu, armonie și citire de partituri), Gheorghe Dima (solfegiu și cor), Augustin Bena și Tiberiu Brediceanu. Printre studenții săi de marcă s-au aflat Sabin V. Drăgoi și lugojeanul Zeno Vancea, care-i va păstra o vie amintire: „În afară de Ana Voileanu, am mai studiat pianul și cu Liviu Tempea, pianist originar din Lugoj. Bunicul lui [tatăl său, Iosif Tempea] făcuse prima gramatică româno-latină, din care am învățat și eu prima ortografie românească. Liviu Tempea a fost un excelent pianist și un bun compozitor. A fost primul care a aranjat pentru pian melodii de dansuri populare din Banat. Au fost și tipărite, dar cu timpul au fost uitate”<sup>130</sup>.

Începând cu anul 1940 este prezent la Timișoara, unde desfășoară o importantă activitate artistică la cele două mari instituții de cultură clujene refugiate în capitala Banatului după Dictatul de la Viena, Opera Română și Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică.

A fost un virtuoz al pianului, un neîntrecut improvizator, punându-și talentul în slujba muzicii românești de inspirație folclorică, fiind, în acest sens, un vrednic continuator al aspirațiilor predecesorilor săi, Ștefan Perianu și Sofia Vlad-Rădulescu (mama lui Victor Vlad Delamarina), pionieri ai prelucrării instrumentale culte a melosului de sorginte populară: „Trebuie să subliniez numele pianistului Liviu Tempea, originar din Lugoj, fost profesor la Academia Regală de Muzică din Cluj. Este incontestabil că d. Liviu Tempea a fost primul talent bănățean care a dat importanța cuvenită improvizației muzicii românești. Dotat cu un real talent muzical, fiind și un excelent pianist, d. Tempea a știut să interpreteze în mod impresionant dansurile și cântecele autohtone din Banat. Ușurința prin care evidenția cea mai dificilă melodie, apoi acompaniamentul, de un autentic spirit improvizator, ne-au redat câteva

---

<sup>129</sup> *Comemorarea lui Eminescu în Sibiu*, în „Drapelul”, Lugoj, anul XIV, nr. 69, 1914, p. 3.

<sup>130</sup> Martha Popovici, *Convorbiri cu Zeno Vancea*, Editura Muzicală, București, 1985, p. 76.

perle de muzică bănăţeană. Ce păcat că aceste interpretări nu sunt nici astăzi pe plăci de patefon”<sup>131</sup>.

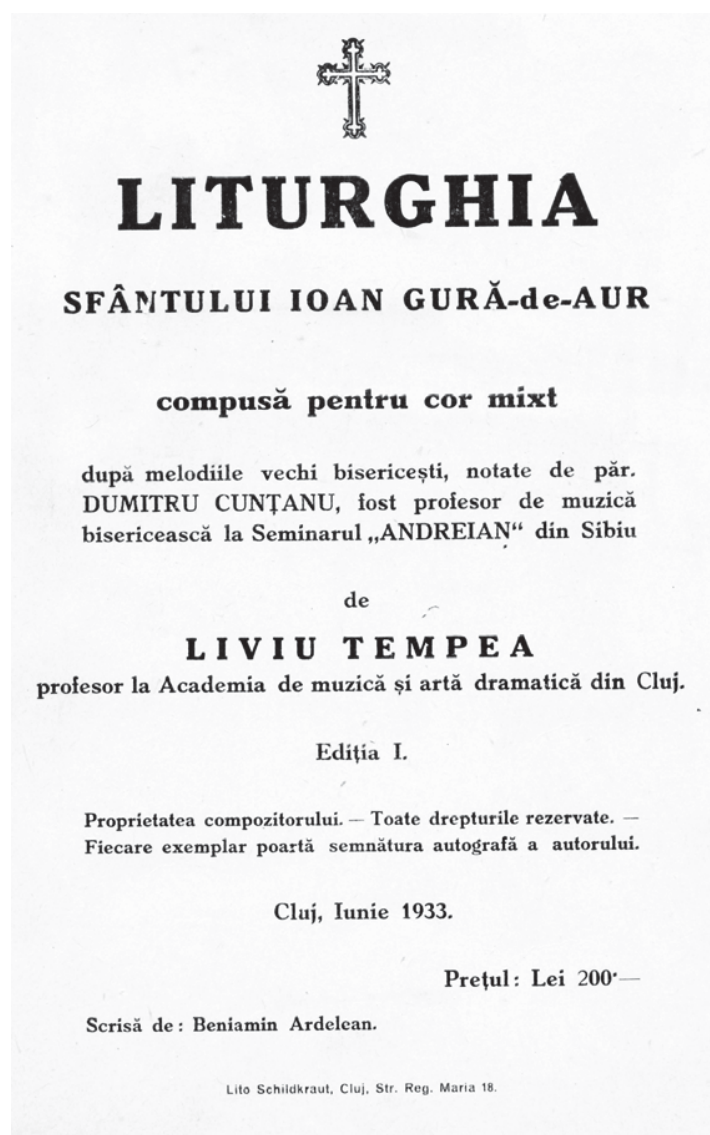
La Cluj, Tempea s-a afirmat ca unul dintre cei mai apreciaţi pianişti-acompaniatori în concertele de muzică vocală: „În afară de Opera Română, iubitorii de muzică au putut asista la un concert unde s-a făcut bine muzică aleasă: concertul basului Petre Marcu, dat cu concursul trei Ana Rozsa. S-a cântat din Mozart, Verdi, Schubert, Rossini, Dima, Brediceanu etc. [...] Acompaniamentul dlui Tempea ne-a făcut să regretăm că-l vedem atât de rar la pian în faţa publicului” („Societatea de mâine”, Cluj, II, 7, 1925, 114). A evoluat în calitate de acompaniator şi la Lugoj, colaborând cu artiştii lirici Grigore Teodorescu (bariton) şi Mihăilescu (tenor), solişti ai Operei Române din Bucureşti, în 4 octombrie 1919, pe scena Teatrului Orăşenesc, şi cu Traian Grozăvescu, pe aceeaşi scenă, în 12 octombrie 1919, într-un recital care a beneficiat de concursul Muzicii Militare. Talentul de acompaniator al lui Tempea, dar şi intervenţiile sale solistice au trezit admiraţia cronicarului: „Între cântările D.[omniei] Sale, ne-a fermecat d. Liviu Tempea cu piese de pian, compoziţii proprii, ţesute pe motive cunoscute populare, cu strălucite variaţii artistice, interpretate de însăşi autorul, cu o vervă de foc şi o tehnică uimitoare. Mai rar atâta temperament şi artă împreună. Agilitatea degetelor este atât de bravuroasă, că, întorcându-ţi privirea de la pian, savurând numai cu auzul strălucita virtuozitate a dlui Tempea, ai senzaţia că tonurile ce picură ca mărgelile sunt triluri de privighetoare. Publicul, însufleţit la culme, [l-]a sărbătorit pe d. Tempea, încă fiul Lugojului, cu ovaţii, aclamări, făcându-l să se deie, pe deasupra, încă câteva mărgăritare muzicale” („Drapelul”, Lugoj, XIX, 111, 1919, 3: *Concertul Grozăvescu*).

Despre arta interpretativă a lui Tempea s-a pronunţat admirativ şi Tiberiu Brediceanu, într-o scrisoare adresată lui Aurel E. Peteanu: „Liviu Tempea, profesorul din Cluj: neîntrecut interpret la pian al unor dansuri bănăţeneşti din repertoriul vestitului lăutar român Nica Iancu-Iancovici, o mândrie a Lugojului”<sup>132</sup>. Iosif Popescu, vechi corist al Reuniunii Române de Cântări şi Muzică (începând cu anul 1907, pe vremea când era copil), a fost martorul unor momente improvizatorice, cu prilejul participării lui Tempea la repetiţiile corului: „Îmi amintesc şi eu, din perioada în care cântam în corul lui Vidu ca altist [copiii interpretau vocile feminine], iar apoi, ca tenor, că Liviu Tempea, pe când dirija încă Ion Vidu, venea la Lugoj în fiecare an şi participa la repetiţiile corului, care urma să-i cânte o compoziţie, *Neamurile*

<sup>131</sup> Filaret Barbu, *Portativ bănăţean*, Cu o prefaţă de C. Miu-Lerca, Tipografia Matei Marianov, Lugoj, 1942, p. 49; cf. Zeno Vancea, *Creaţia muzicală românească, sec. XIX-XX*, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1968, pp. 188-189.

<sup>132</sup> Ioan Stratan, *Dor de fraţi. Epistolar lugojean*, Editura Facla, Timişoara, 1977, pp. 126-127.

toate. Liviu Tempea se așeza în fața pianului și, plimbând degetele pe clapele clavierului, făcea fel de fel de improvizații”<sup>133</sup>.



În domeniul compoziției a fost un autodidact, manifestând predilecție pentru genurile miniaturale: lieduri și creații corale de factură laică (*Mi-a trimis bădița dor, Pârâiașul, Mândra mea de astă-vară, Trecui valea*) și religioasă, reprezentate de pricesne și prelucrări după melodii de strănă (*Axionul adormirei, Spre Tine, Doamne, am nădăjduit*). În opinia lui Zeno Vancea, a fost „unul dintre puținii compozitori cari, acum 30-40 de ani, au avut deja o viziune clară în privința unei muzici culte românești”<sup>134</sup>. Ca suport literar al pieselor sale de factură vocală a utilizat versuri din creația lui O. Goga (*Lună, lună*), G. Coșbuc (*Cântec de*

<sup>133</sup> Iosif Popescu, *Amintiri despre muzicianul Liviu Tempea*, în „Orizont”, Timișoara, anul XXXV, nr. 23 (241), 1972, p. 5.

<sup>134</sup> Zeno Vancea, *Muzica corală bisericească la români. Studiu critic*, Editura Mentor, Timișoara [1944], p. 64.

leagăn), M. Eminescu, Șt. O. Iosif și I. Popovici-Bănățeanul (*La groapă*). Capodopera sa, *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur* (Lito Schildkraut, Cluj, 1933), scrisă pentru cor mixt a *cappella*, dedicată Preasfințitului Arhiepiscop Nicolae Ivan, primul episcop al nou-înființatei eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului, și lui Andrei Baron de Șaguna, compusă în stil polifonic linear, poartă amprenta unui evident meșteșug contrapunctic. Temele *Liturghiei* sunt inspirate din vechi melodii de strună culese și notate de părintele Dimitrie Cunțanu, fost profesor de cântare bisericească la Seminarul Arhidiecezan „Andreian” din Sibiu. Alături de cele două *Axioane*, *Liturghia* se constituie într-o „adevărată perlă a repertoriului nostru bisericesc”, prezentând afinități cu stilul lui Kiriac, în acest sens Tempea putând fi considerat un reprezentant al școlii componistice a lui Kiriac în Transilvania<sup>135</sup>. Lucrările sale pianistice, puțin cunoscute și cântate astăzi (*Dansul ielelor*, *Dor de țară*, *dans fantezie pentru pian solo*, *Haiducească*, *Mărunțica* și *Sub fagi*), inspirate din melodica dansurilor populare bănățene, strălucesc prin culoare și vivacitate, compozitorul exploatând cu profesionalism resursele tehnice ale pianului. Între creațiile minore, care au marcat începutul activității sale componistice din perioada studenției, poate fi menționat acompaniamentul monologului *Niță Panjen*, compus de Coriolan Brediceanu. A fost unul dintre cei dintâi muzicieni profesioniști bănățeni, personalitatea sa punându-și amprenta pe evoluția muzicii culte românești în prima jumătate a secolului XX. Moștenirea sa componistică, nu îndeajuns analizată și cântată, ar putea oferi date inedite privind specificitatea cântării cultice bănățene de filiație bizantină, detaliind aspecte semnificative ale procesului de tranziție de la manifestările muzicale diletante la profesionalizarea actului interpretativ și componistic din acest areal cultural.

O activitate mai puțin cunoscută este aceea de cronicar muzical, manifestată în principalele gazete clujene. Fidel auditor al principalelor evenimente muzicale din Cluj, Tempea a publicat competente cronici în „România”, nr. 36 din 19 VI 1920 („*Traviata*” de G. Verdi) și nr. 52 din 26 VI 1920 (*Concertul simfonic sub conducerea maestrului Georgescu*); „Înfrățirea”, nr. 80 din 14 XI 1920 (*Deschiderea stagiunii Operei Române din Cluj. Primul concert simfonic al Orchestrei Operei Române din Cluj*), nr. 98 din 8 XII 1920 („*Faust*”/Margareta de Gounod), nr. 104 din 15 XII 1920 (*Opera Română. „Faust”/Margareta de Gounod, dublat cu dșoara Nestorescu și dnii D. Arin și Apostolescu*), nr. 110 din 22 XII 1920 (*Comemorarea lui Beethoven la Conservator și Operă. Reluarea „Aidei”*), nr. 117 din 30 XII 1920 (*Madama Butterfly*), nr. 122 din 5 I 1921 (*Concert simfonic sub conducerea dlui Jean Bobescu*).

---

<sup>135</sup> *Ibidem*.

Liviu Tempea a trecut la cele veșnice la Cluj, în 26 iunie 1946, la un an după întoarcerea sa din refugiul timișorean și reluarea activității didactice universitare, lăsând posterității suficiente împliniri artistice, argumente certe pentru a fi inclus la loc de cinste în istoria muzicii românești. Prin episodică sa prezență la Dumbrăveni, ca invitat al prințului Leon Ghika, a dăruit Bucovinei una dintre primele corale mixte țărănești. A reflectat, în amintirile sale, memorabilele secvențe ale festivităților prilejuite de dezvelirea bustului lui Eminescu, la Dumbrăveni, în 1902, oferind istoricilor literari, dar și muzicologilor pagini semnificative pentru reconstituirea peisajului cultural al începutului de veac XX.

## Bibliografie

**BARBU, Filaret**, *Portativ bănățean*, Cu o prefață de C. Miu-Lerca, Tipografia Matei Marianov, Lugoj, 1942

**COSMA, Octavian Lazăr**, *Festivalul coral din 1906 de la București*, în *Hronicul Muzicii Românești*, vol. V, Editura Muzicală, București, 1983

**MILLEA, Aurel**, *Liviu Tempea*, în „Muzica”, București, anul X, nr. 2, 1960

**POPESCU, Iosif**, *Amintiri despre muzicianul Liviu Tempea*, în „Orizont”, Timișoara, anul XXXV, nr. 23 (241), 1972, p. 5

**POPOVICI, Martha**, *Convorbiri cu Zeno Vancea*, Editura Muzicală, București, 1985

**STRATAN, Ioan**, *Dor de frați. Epistolar lugojean*, Editura Facla, Timișoara, 1977

**TEMPEA, Liviu**, *Pribeगी idealului național – Soarele românismului la București răsare – Amintiri*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 12, 1943

**TEMPEA, Liviu**, *Bănățeni la temelie Societății Corale „Carmen”. Amintiri de la Arenele Romane, 1906 – Cel dintâi cor țărănesc din vechiul regat, înființat de un bănățean*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, 1943, nr. 18

**TEMPEA, Liviu**, *La Societatea „Carmen” – Amintiri. Mișcarea muzicală din Ardeal și Banat acum 50 de ani*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 24

**TEMPEA, Liviu**, *Semănătorul. Postumele lui Eminescu*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 29

**TEMPEA, Liviu**, *Bustul lui Mihai Eminescu la Dumbrăveni, județul Botoșani*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 35

**TEMPEA, Liviu**, *„La arme!” de Mihai Eminescu*, în „Dacia”, Timișoara, anul V, nr. 41

**VANCEA, Zeno**, *Muzica corală bisericească la români. Studiu critic*, Editura Mentor, Timișoara [1944]

**VANCEA, Zeno**, *Creația muzicală românească, sec. XIX-XX*, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1968